

Florian COPCEA
(Drobeta Turnu Severin)

EMINESCU: UNITATEA CULTURII EUROPENE ȘI UNIVERSALE

Eminescu: the unity of the European and universal culture

Abstract. The author analyses the concept of unity of the universal culture presented by Eminescu in his cultural and scientific publishing. This concept represents an analogy to what Goethe named *Weltliteratur* in the conversations with his secretary Eckermann. The universal culture is described by Eminescu as a complex system of concentric circles.

In his opinion, the cultures are based on a general human ground, on intellectual, ethnic, linguistic affinities. The dramatic art presents as a priority at all times the same features, the same social and moral physiognomies, the same spiritual background and the same human nervous system. The author reviews Eminescu's opinions regarding the culture and the literature in the context of the present debates on identity, European integration, dialogue of values on universal level.

Keywords: culture, organism, organicism, identity, Europeanness, universality, romanticism, influences, myths, *Weltliteratur*, actuality, text, macro-text, micro-text.

Ideea europeană e indispensabilă, la Eminescu, de conceperea unei unități a culturii europene și universale. Această unitate l-a preocupat în articolele cu tematică culturală publicate în *Curierul de Iași*, precum și în „studiile asupra situației” și în mai multe texte din *Timpul*.

Indicii ale unei asemenea preocupări atestăm și în însemnările manuscrise din anii studenției adunate sub genericul *Fragmentarium*, în care găsim reflecții asupra „asocierii științei și rațiunii și asupra unui sistem complex „de cercuri concentrice înscrise organic într-un Mare cerc”. Eminescologul Mihai Cimpoi constată că mai cu seamă în publicistica sa culturală și poetică se conturează o concepție unică specifică modului de a înțelege lucrurile a poetului: cea *organicistă*, cultura fiind în reprezentarea sa *un organism*. E o concepție devenită doctrinară în cadrul *filosofiei naturii*, temeinic însușită de romantismul german luat în ansamblu. Culturile s-ar baza, astfel, pe un fond general uman comun și, așa cum precizează însuși poetul, pe „simpatii” de natură intelectuală, etnică, lingvistică.

Cel mai elocvent caz e acela al artei dramatice care înfățișează prioritar în toate timpurile aceleași caractere, aceleași fizionomii sociale și morale, aceleași fond sufletesc și același sistem nervos omenesc. Scriitorii populari – de la anticul Homer și până la cei contemporani cronicarului dramatic (Reuter, Gogol, Creangă, Slavici) – constituie o categorie tipologică unitară, care se caracterizează prin accentul pus pe epic și pe generalul uman.

În însemnările din *Fragmentarium* fondul general uman e constatat la Heine, Shakespeare și la poeții romantici. Istoria este văzută cultural ca operă a voinței, scrisă „cu o stare de bucurie sau neplăcere a unei epoci”: „Cum că oamenii știu istoria fără să învețe nimic de la ea e un semn că istoria este voință și nu teorie, ce se poate învăța și – *alee non discutur*. Inteligența este condamnată a juca rolul de salahor al voinței, cum se vede aceasta în jurnale și în opinia publică în genere. Ea este *l'avocat de diable*, pe când toată filosofia istoriei e concentrată în fraza latină: *Stat pro ratione voluntas*. De aceea în genere toată literatura politică, toată istoria optimistă, toată, toată filosofia, care rezumă în sine starea de bucurie sau neplăcere a unei epoci și expresia, fizionomia ei, nu sunt decât toate atâtea pagini ale opului *l'avocat de diable*. De aceea și este de un timp zisă, de altul dezisă – este vină în ele, este interes, este voință” [1, p. 427].

Cei care analizează procesele de constituire a unității culturale a Europei și ale unificării europene accentuează anume rolul abordării normative a faptelor istorice. Nu se poate face abstracție, prin urmare, de conceptul de *historia* al lui Kant, care, așa cum o denotă și însemnările manuscrite și articolele publicistice ale lui Eminescu, trebuie să valorizeze experiența fiecăruia. „Nu este filozofie fără lacune esențiale, remarcă profesorul Andrei Marga, acolo unde istoria este ignorată. Kant, se poate spune, consideră goală filosofia fără cunoașterea istoriei” [4, p. 97].

Eminescu s-a referit adesea la constituentele identității naționale, alcătuindu-și chiar un program doctrinar: în afară de *istorie, limbă, unitatea* (etică, politică, economică, culturală), *suveranitatea, aspirația la universalitate*.

Dezbaterile curente despre raporturile dintre identitatea națională și europenitate, universalitate confirmă viabilitatea ideii naționale eminesciene. Referindu-se la ele, acad. Eugen Simion stabilea următorul tablou fenomenologic:

1) universalismul nu-i o trăsătură dominantă a spiritului românesc, cum este la francezi; românii au altă filosofie de viață: ei vor să fie, cum spune Maiorescu, *naționali cu fața spre universalitate* sau, în limbajul de azi, să fie *români-europeni*. Nu ambiționează să fie dirijorii concertului universal. Vor ca vocea lor să nu fie suprimată sau acoperită de alții. E bine, e rău? Reușesc să se impună în lume, individual, prin creatorii lor (ca Brâncuși sau ca scepticul Cioran);

2) există mai multe complexe ale spiritului românesc, cel mai puternic fiind acela care pornește din sentimentul că valorile noastre nu sunt cunoscute și, mai ales, nu sunt recunoscute. O veritabilă obsesie. Atât de puternică încât a fi român înseamnă a te plânge mereu de faptul că nu suntem băgați în seamă, că fiul risipitor din Occident nu se mai întoarce și, când se întoarce, nu-și mai recunoaște fratele rămas acasă, lângă părinți. Și fratele fratelui risipitor n-a stat aici degeaba, a creat o civilizație tot așteptând întoarcerea fratelui plecat în Occident (opera lui Sadoveanu sugerează această relație și acest sentiment de așteptare în ecuația latinității noastre orientale-europene). Fantasma recunoașterii și *sentimentul uitării* noastre, aici, în răsăritul european sunt, repet, recurente în cultură și obsedante în viața de toate zilele. De aici spaima noastră

de ce va zice Europa de noi, grija de a nu rămâne în urma Europei... Preocupare jumătate îndreptățită (provocați de ceea ce E. Lovinescu numea *întunericul spiritual al răsăritului*), jumătate neserioasă, teatrală, pentru că Europa n-a fost multă vreme cu ochii pe noi și, chiar de ar fi fost, nu Europa face și desface în locul nostru;

3) Ce înseamnă, așadar, a fi român în epoca postmodernității și în plină criză economică și morală? Căci mai puternică decât criza economică, mi se pare a fi criza morală. Poate însemna multe lucruri. Mie mi se pare că a fi român în 2011 este a fi un individ, dacă nu politizat, un individ strivit de politică. Politica a devenit preocupățiunea principală a românilor. Media românească este acaparată completamente de tema politică. Ceea ce înseamnă: o retorică intolerabilă, personaje caragialești și, ca efect, un sentiment compact de cădere în istoria mărunță, anecdotică, un sentiment de exasperare... A fi român înseamnă, în aceste circumstanțe, că el se află cu adevărat în urma Europei și că a ajuns să fie modelul negativ („barbar”) al comunității europene.

Eminescu vorbea și despre solidaritatea națională, printr-o prismă istoricistă. Coeziunea națională slăbită a dus la răpirea Bucovinei, învrăjbierea neputând asigura trăinicia statului. „Idea unui stat a cărui misiune să fie definită în funcție de un unic criteriu – interesul românesc –, consemnează un exeget al imaginarului politic eminescian, fusese avansată de Eminescu care preciza, fără a lăsa spațiu pentru nuanțare: «Statul nostru nu are altă rațiune de a fi decât aceea că e stat românesc; deci dezvoltarea elementului românesc este și cată să fie ținta noastră de căpetenie. Oricât ar fi măsurile – fie cât de frumoase și mari – cari ar împiedica dezvoltarea acestui element, [...] ele sunt a se privi ca stricăcioase și contrarii ideii statului nostru» [5, p. 305].

Idea europeană a fost abordată în publicistica eminesciană într-un timp când s-a conturat o nouă epocă istorică: aceea a formării statelor naționale. S-a înregistrat și un proces aferent la consolidarea politică, economică și spirituală a unor atari state. Procesul acesta, început în secolul al XIX-lea, secolul lui Eminescu, a continuat după Primul Război Mondial prin dispariția statelor multinaționale (Rusia țaristă, Austro-Ungaria) și formarea statelor naționale. S-a impus, în acest proces, un mod de a înțelege *persoana umană*, despre valoarea căreia vorbea mereu Eminescu, și, bineînțeles, s-a constituit „*spiritul european*, care a condiționat mereu istoria europeană”: „Pe cât acest spirit a fost viguros, remarcă profesorul Andrei Marga, identitatea culturală a Europei și-a găsit corespondentul în factualitatea ei istorică. Atunci când el a slăbit această factualitate, a intrat în criză, inclusiv o criză de identitate” [4, p. 143].

Eminescu a considerat istoria ca o *știință pură* (teoretică) și ca o *știință practică* ce presupune experiență de viață, trăire, captare în „cugetări sintetice” a întâmplărilor ce au loc în diferite epoci.

Capitalul intelectual se transmite de la înaintași la urmași, de la părinți la copii, de la o generație la alta. Cultura apare, bineînțeles, ca o *sumă a întregii vieți a unui popor*; cultura omenirii se însușește pe un teren individual și național.

„Universul cunoștințelor omenești și al elementelor vieții spirituale, remarcă Mihai Cimpoi, este privit ca un cerc imens, cu părți mai apropiate sau mai depărtate de centru.

Cercurile se constituie într-un ansamblu de cercuri concentrate, mai mari sau mai mici, din care către unul se arată nu ca un cerc simplu, ci ca un cerc de cercuri. Istoria – ar putea fi reprezentată schematic ca un cerc format din diferite cercuri configurând istoria politicii, culturii, literaturii, religiei ș.a.m.d.” [6, p. 7].

Poetul nostru are convingerea fermă, menționează criticul, că în fiecare organism omenesc sunt „potenția” coardele omenirii întregi, ceea ce explică și prezența la marii autori a unor pasaje comune care par plagiate, dar care atestă un fond general al cugetării umane. Dezvoltarea umanității se caracterizează prin „multiplicitatea popoarelor prin cultură și civilizație care formează orizontul individului în jurul unui centru specific, acesta urmând să se înscrie într-o circumferință națională și universală.

Unitatea se bizuie nu doar pe asemenea „simpatii și asemănări organice, ci și pe deosebirile care dau specificitatea, personalitatea unei naționalități. Totul se așează într-o ecuație *sui generis* individualitate/universalitate. Apare, în articolul [«Foile noastre oficinoase»] chiar un portret fenomenologic al spiritului românesc și al limbii române:

«Natura analitică a limbii, deci și a spiritului nostru, deosebită de cea germană, ungurească, slavă; o inteligență mai puțin abstractă dar mai limpede; un bun simț, falsificat poate în parte, dar înăscut rasei române, o elasticitate mai mare a puterii musculare și a celei intelectuale; iată note care disting în mod esențial rasa română de cele ce-o înconjoară. Dacă mai ținem seamă de unitatea aproape absolută a limbii vorbite de romani precum și de unitatea datinelor, amândouă preexistente formațiunii statelor române chiar, am arătat în totalitate cauzele ce se opun în mod constant deznaționalizării românilor» [3, V, p. 799].

Mihai Cimpoi conchide că:

- Eminescu are asupra culturii universale o perspectivă globală, holistă;
- asemenea lui Goethe, el gândește poezia ca un bun al întregii omeniri și este convins că se instaurează o epocă a unei *Weltliteraturi*; a literaturii universale care e pregătită de cosmopolitismul creștin și cavaleresc al Evului Mediu, de cel umanist al Renașterii, de cel clasic și filosofic al iluminismului și de cosmopolitismul romantic;
- cultura universală se constituie în temeiul culturii grecești;
- gândirea poetică este prin excelență legată de mit;
- Eminescu e un poet al Ființei, jocul acesteia fiind reprezentat pe marea scenă a lumii, printr-un teatru (*theatrum mundi*);
- omul eminescian apare de obicei în ipostaza de „om etern” care apare ca un punctum saliens în mii de oameni, dezbrăcat de timp și spațiu, ca un Ahoșver al formelor;
- cultura se constituie pe baza unor influențe ale unei literaturi asupra altei literaturi;
- prezența unor personaje-cheie ale literaturii universale (Orfeu, Hyperion, Regele Lear);
- la macrotextul culturii universale contribuie microtextele lui Homer, Dante, Shakespeare [6, p. 9-10].

Referințe critice

1. M. Eminescu, *Fragmentarium*. București, 1981.
2. M. Eminescu, *Articole și traduceri*. București, 1974.
3. M. Eminescu, *Opere. Publicistică IV-V*. Cluj-Napoca, 2006.
4. Andrei Marga, *Procesele europenizării*. Cluj-Napoca, 2006.
5. Eugen Simion, *Identitatea românească*. Iași, 2014.
6. Mihai Cimpoi, *Unitatea culturii universale în reprezentarea lui Eminescu*. În rev.: *Viața Basarabiei*, nr. 3, 2015.
7. I. Stanomir, *Reacțiune și conservatorism*. București, 2000.